

Лекція № 2

Тема лекції: 1.2. Державна система стандартизації. Міжнародна стандартизація

План лекції

1. Система органів і служб стандартизації.
2. Категорії стандартів.
3. Порядок розробки, затвердження і впровадження стандартів.
4. Державний нагляд та відомчий нагляд за впровадженням і дотриманням стандартів
5. Міжнародна стандартизація. Міжнародні договори в галузі стандартизації.

Згідно з Декретом Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію» від 10 травня 1993 р. в Україні створена державна система стандартизації.

Державна система стандартизації – система, яка визначає основну мету і принципи управління, форми та загальні організаційно-технічні правила виконання всіх видів робіт із стандартизації

Правові та організаційні засади стандартизації в Україні визначені цим Декретом та Законом України «Про стандартизацію»

1. Система органів і служб стандартизації.

До системи органів і служб стандартизації входять державні органи стандартизації, служби стандартизації в галузях та служби стандартизації на підприємствах (установах, організаціях).

Функції, права, обов'язки та відповідальність органів і служб стандартизації визначаються декретами Кабінету Міністрів України та окремими положеннями, розробленими на основі типових положень і затверджених Держстандартом України.

Вищим державним органом із стандартизації є Державний комітет України по стандартизації, метрології та сертифікації (Держстандарт України).

Структурно до складу Держстандарту України входять його територіальні органи – центри стандартизації, метрології та сертифікації.

Держстандарт України є органом державного управління, який, як національний орган з стандартизації, метрології та сертифікації, забезпечує реалізацію державної політики в галузі стандартизації, єдності вимірювань, акредитації органів та випробувальних лабораторій, сертифікації і державного нагляду, створює сприятливі умови для економічного розвитку країни, підвищення конкурентноспроможності українських виробів на світовому ринку, представляє інтереси України в міжнародних організаціях.

Крім того, Держстандарт України організовує і координує роботи із стандартизації та функціонування державної системи стандартизації, встановлює в державних стандартах цієї системи загальні організаційно-технічні правила проведення робіт із стандартизації, здійснює міжгалузеву координацію цих робіт, включаючи планування, розроблення, видання, розповсюдження та застосування державних стандартів, визначає порядок державної реєстрації нормативних документів і бере участь у проведенні заходів з міжнародної, регіональної стандартизації відповідно до міжнародних договорів України, організовує навчання та професійну підготовку спеціалістів у сфері стандартизації.

Роботи із стандартизації в галузі будівництва організовує Мінбудархітектури України.

Територіальні органи – Центри стандартизації, метрології та сертифікації є державними органами, які підпорядковані Державному комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації (Держстандарту України).

Центри створені з метою виконання державних функцій у сфері стандартизації, метрології, акредитації, сертифікації та державного нагляду за додержанням вимог стандартів, норм і правил. Вони виконують роботи та надають послуги суб'єктам підприємницької діяльності в межах, встановлених чинним законодавством і передбачених Положеннями та Статутами цих центрів.

Предметом діяльності Центрів є виконання (надання) платних робіт (послуг) суб'єктам підприємницької діяльності в галузі стандартизації, метрології, акредитації та сертифікації, а саме:

- розроблення, методичне керівництво розробленням нормативних документів на продукцію або послуги;
- реєстрація технічних умов або змін до них;
- державні контрольні випробування засобів вимірювальної техніки;
- метрологічна атестація засобів вимірювальної техніки;
- атестація методик виконання вимірювань;
- перевірка та калібрування засобів вимірювань;
- атестація (акредитація) вимірювальних та аналітичних лабораторій;
- видача ліцензій на право виконання робіт у галузі забезпечення єдності вимірювань згідно з чинним законодавством;
- участь в акредитації випробувальних лабораторій (центрів);
- розгляд заявок на сертифікацію продукції (послуг) та прийняття рішень з них, якщо продукція зазначена в галузі акредитації акредитованого в системі УкрСЕПРО органу з сертифікації;
- атестація виробництв або систем якості продукції (послуг) відповідно до галузі акредитації;
- сертифікація продукції (послуг) на відповідність вимогам нормативних документів, відповідно до галузі акредитації;
- технічний нагляд за виготовленням сертифікованої продукції;

- визнання в установленому порядку іноземних сертифікатів та інших документів, що підтверджують відповідність товарів (послуг) вимогам нормативних документів, чинних в Україні.

Центри є юридичними особами, вони мають право займатися іншими видами діяльності, якщо вони не заборонені чинним законодавством.

Для організації, планування і координації робіт із стандартизації в галузях народного господарства та інших сферах діяльності в міністерствах (відомствах) України створюють підрозділи (служби) стандартизації та (або) головні (базові) організації із стандартизації.

Для організації та забезпечення розроблення, експертизи, погодження та підготовки до затвердження державних стандартів та інших нормативних документів із стандартизації, а також для проведення робіт з міжнародної (регіональної) стандартизації за рішенням Держстандарту України або Мінбудархітектури України (у відповідній галузі) створюють технічні комітети України (ТК) із стандартизації.

ТК здійснює свою діяльність відповідно до положення, що затверджує Держстандарт України.

Підрозділи (служби) стандартизації (науково-дослідні Центри, конструкторсько-технологічні або науково-дослідні відділи і наукові лабораторії бюро, групи), що функціонують на підприємствах (в установах, організаціях), виконують науково-дослідні, дослідно-конструкторські та інші роботи із стандартизації, здійснюють організаційно-методичне та науково-технічне керівництво роботами із стандартизації на підприємствах, включаючи підготовку до впровадження стандартів (нормативних документів), залучають до цих робіт інші підрозділи та координують їхню діяльність щодо розроблення та застосування стандартів.

Підрозділи стандартизації здійснюють свої функції відповідно положення про служби стандартизації на підприємстві.

2. Категорії нормативних документів із стандартизації

Державною системою стандартизації України передбачено такі категорії документів:

- державні стандарти України – ДСТУ;
- галузеві стандарти України – ГСТУ;
- стандарти науково-технічних та інженерних товариств і спілок України – СТТУ;
- технічні умови України – ТУУ;
- стандарти підприємств – СТП.

Державним стандартом України є національний стандарт. До державних стандартів прирівнюються державні будівельні норми та правила.

Державні стандарти України містять обов'язкові та рекомендовані вимоги.

До обов'язкових належать:

- вимоги, що забезпечують безпечність продукції для життя, здоров'я і майна громадян, її сумісність і взаємозамінність, охорону навколишнього природного середовища і вимоги до методів випробувань цих показників.

Примітка. Сумісність - придатність продукції, процесів, послуг до спільного використання, що не викликає небажаних взаємодій за заданих умов для виконання встановлених вимог.

- вимоги техніки безпеки і гігієни праці з посиланням на відповідні норми і правила;

- метрологічні норми, правила, вимоги та положення, що забезпечують достовірність і єдність вимірювань;

- положення, що забезпечують технічну єдність під час розроблення, виготовлення, експлуатації (застосування) продукції.

Обов'язкові вимоги державних стандартів підлягають безумовному виконанню органами державної виконавчої влади, всіма підприємствами та громадянами - суб'єктами підприємницької діяльності, на діяльність яких поширюється дія стандартів.

Рекомендовані вимоги державних стандартів є обов'язковими для виконання, якщо:

- це передбачено чинними актами законодавства;
- ці вимоги включено до договорів на розроблення, виготовлення та поставку продукції;
- виробником (постачальником) продукції документально заявлено про відповідність продукції цим стандартам.

3. Порядок розроблення, затвердження і впровадження державних стандартів

Порядок розроблення державних стандартів

Розроблення державних стандартів України здійснюють технічні комітети з стандартизації (ТК) міністерства (відомства), головні (базові) організації з стандартизації, або організації, що мають у відповідній галузі необхідний науково-технічний потенціал (організація-розробник).

Під час розроблення стандартів використовують результати науково-дослідних, дослідно-конструкторських і проектних робіт, що виконуються підприємствами, результати патентних досліджень.

З метою забезпечення координації і контролювання робіт з розроблення стандартів та підготовки їх до впровадження встановлюють стадії виконання робіт, а саме:

- організація розроблення стандарту;
- розроблення проекту стандарту першої редакції;
- розроблення проекту стандарту остаточної редакції;
- затвердження та державна реєстрація стандарту;
- видання стандарту.

Державні стандарти розробляють, узгоджують, затверджують, реєструють, перевіряють, переглядають, змінюють і скасовують - за ДСТУ 1.2-93.

Затвердження стандартів

Державні стандарти затверджує Держстандарт України, а державні стандарти в галузі будівництва та промисловості будівельних матеріалів -Мінбудархітектури України.

Державні стандарти затверджують і надають чинності за встановленим Держстандартом України (Мінбудархітектури України) порядком.

Під час затвердження стандарту визначають дату надання стандарту чинності з урахуванням часу на виконання підготовчих заходів щодо його впровадження.

Інформацію про затвердження стандарту публікують у щомісячному інформаційному покажчику стандартів України.

Галузеві стандарти затверджуються міністерствами (відомствами), до яких належить дана галузь.

Стандарти підприємств затверджуються керівництвом підприємства, вони не підлягають реєстрації в органах Держстандарту України.

Для технічних умов, які розробляються підприємствами (організаціями), що мають відомчу підлеглисть, порядок затвердження технічних умов встановлюється міністерством (відомством). В інших випадках технічні умови затверджує підприємство (організація) - розробник технічних умов.

Державні стандарти України, галузеві стандарти та стандарти товариств (спілок), а також зміни до них підлягають державній реєстрації у Держстандарті України.

Технічні умови на продукцію та зміни до них підлягають державній реєстрації в територіальних органах Держстандарту України.

Стандарти, технічні умови, зміни до них, що не пройшли державної реєстрації, не вважаються чинними.

Порядок впровадження стандартів

Стандарт вважається ***впровадженням***, якщо встановлені у ньому вимоги дотримуються у відповідній галузі застосування.

Органи держнагляду Держстандарту України контролюють своєчасність впровадження і дотримання вимог стандарту.

Перевірку чинних стандартів здійснюють не рідше одного разу на п'ять років для забезпечення їх відповідності чинному законодавству України, потребам населення і держави, обороноздатності, рівню розвитку науки і техніки, досягнутому на момент перевірки стандарту, а також для встановлення міри їх відповідності вимогам міжнародних, регіональних стандартів і національних стандартів інших країн.

Перевірку стандартів здійснює технічний комітет з стандартизації або організація - розробник стандарту.

За результатами перевірки стандарту готують пропозиції щодо доцільності подальшого його застосування без перегляду і зміни, або пропозиції про перегляд, зміни чи скасування стандарту. Ці пропозиції подають до органу, що затвердив стандарт.

Зміни до стандартів може вносити тільки організація, яка затвердила даний стандарт. Кожній зміні, що вноситься до стандарту після його затвердження, організація, яка затверджує зміни, присвоює порядковий номер і вказує строк дії. Зміни діють до наступного перегляду чи відміни стандарту, в який вони були внесені.

Інформацію про зміни до стандарту, а також про скасування стандарту публікують у щомісячному інформаційному покажчику державних стандартів України:

- про зміну стандарту - не пізніше ніж за дев'яносто днів до терміну надання чинності;

- про скасування стандарту - не пізніше ніж за три місяці до дати його скасування.

Зміни до технічних умов узгоджують тільки з організаціями, які раніше узгодили технічні умови і компетенції яких вони стосувалися.

Якщо організацій, що узгодили технічні умови, на час узгодження змін немає (розформовані, реорганізовані і т.ін.), то зміни узгоджують з організаціями- правонаступниками.

Позначення нормативних документів складається з індексу, номера та відокремлених тире двох останніх цифр року затвердження.

Вимоги до позначень стандартів викладено в ДСТУ 1.5-93, а технічних умов – в ДСТУ 1.3-93.

Наприклад: ДСТУ – державні стандарти України, затверджені Держстандартом України

ДСТУ Б – державні стандарти України в галузі будівництва та будівельних матеріалів, які затверджені Мінбудархітектури України.

ДСТУ ISO – державні стандарти, через які впроваджено стандарти Міжнародної організації з стандартизації (ISO).

Номер стандарту при цьому відповідає номеру міжнародного стандарту (ДСТУ ISO 9001-95).

За таким же принципом позначені державні стандарти з прямого впровадження (“методом обкладинки”) стандартів Міжнародної електротехнічної комісії (IES) чи стандартів, прийнятих спільно цими організаціями (з індексом ISO/IES).

Якщо позначення державного стандарту містить індекс ГОСТ чи ГОСТ... ISO..., то такий державний стандарт України прийнято Міждержавною Радою як міждержавний і застосовується державами-учасниками Угоди, що прийняли цей стандарт як національний.

Літерою Е позначаються стандарти на продукцію для внутрішнього і зовнішнього ринку, літерою Э – для експорту.

Позначення стандарту на продукцію, що використовують тільки в атомній енергетиці, доповнене літерою А після двох останніх цифр року затвердження стандарту.

Використання стандартів та технічних умов

Стандарти та технічні умови повинні використовуватися на стадіях розроблення, виготовлення, реалізації, експлуатації (використаннях ремонту, зберігання, транспортування та утилізації продукції (під час надання послуг).

У договорі на поставку продукції повинні зазначатися посилання на нормативні документи, що пройшли державну реєстрацію та за якими буде поставлятися продукція.

Державні стандарти на території України застосовують всі підприємства незалежно від форм власності і підпорядкування, громадяни-суб'єкти підприємницької діяльності, міністерства (відомства), органи державної виконавчої влади, на діяльність яких поширюється дія стандартів.

Галузеві стандарти на території України застосовують для підприємств (установ, організацій) сфери управління органу, який їх затвердив, та їхні підприємства-сумісники, а також на добровільних засадах інші підприємства та громадяни-суб'єкти підприємницької діяльності.

4. Державний нагляд та відомчий контроль за впровадженням і дотриманням стандартів.

Державний нагляд та відомчий контроль за додержанням стандартів норм і правил, станом засобів вимірювань, а також інших вимог, пов'язаних з якістю продукції, здійснює Держстандарт України, його територіальні органи – центри стандартизації, метрології та сертифікації, а також інші спеціально уповноважені на те органи відповідно до чинного законодавства.

Державний нагляд здійснюється під час виробництва та випуску, зберігання, транспортування, використання, експлуатації та утилізації продукції.

Основним завданням державного нагляду за дотриманням стандартів, норм і правил є захист прав споживачів, інтересів держави та підприємств, сприяння запобіганню порушень законів України та положень нормативних документів, які містять обов'язкові вимоги до об'єктів стандартизації, передусім до безпеки, якості продукції, охорони праці і навколишнього природного середовища.

Об'єктами державного нагляду є:

- продукція виробничо-технічного призначення, товари широкого споживання, продукція тваринництва, рослинництва, продукти харчування, в тому числі продукція, що пройшла сертифікацію на відповідність стандартам, нормам і правилам;

- продукція імпортна - на відповідність чинним в Україні нормативним документам;

- продукція експортна - на відповідність нормативним документам або окремим вимогам, обумовленим у договорі;
- атестовані виробництва - на відповідність установленим вимогам щодо сертифікації продукції.

Органи державного нагляду, крім перевірки дотримання стандартів, норм і правил, вносять пропозиції про скасування, обмеження терміну їх дії або про їх перегляд, здійснюють аналіз роботи підприємства з питань дотримання нормативних документів, вносять на підставі висновків державного нагляду пропозиції органам державної виконавчої влади, органам місцевого і регіонального самоврядування про удосконалення комплексу заходів щодо підвищення якості продукції

Державні інспектори, які здійснюють державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил, є представниками органів державної виконавчої влади і перебувають під захистом держави. Вони мають право забороняти випуск, зберігання, транспортування, використання і реалізацію продукції, в тому числі імпортової, виготовленої з порушенням стандартів, норм і правил; забороняти випуск і реалізацію продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації, але не пройшла її в установлені терміни, оформляти матеріали щодо накладання штрафу на підприємця та про адміністративні правопорушення; готувати матеріали для органів прокуратури у разі необхідності притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у порушенні стандартів, норм і правил.

Відомчий контроль за впровадженням і дотриманням стандартів всіх категорій на підприємствах, в установах і організаціях здійснюють міністерства (відомства) відповідно до встановленого ними порядку.

Суб'єкти підприємницької діяльності за порушення обов'язкових вимог стандартів, норм і правил несуть відповідальність згідно з чинним законодавством.

5. Міжнародна стандартизація. Міжнародні договори в галузі стандартизації.

Розширення міжнародної торгівлі, зміцнення науково-технічного співробітництва, налагодження економічних і культурних зв'язків поставило на порядок денний розроблення єдиних норм, правил, вимог, тобто розвиток міжнародної стандартизації.

Національні стандарти різних країн, які відрізняються один від одного, утруднювали торгівлю, обмін науково-технічною документацією, заважали розвитку товарообміну.

Для досягнення взаєморозуміння між національними організаціями з стандартизації і з метою полегшення міжнародного товарообміну створені міжнародні організації.

В 1926 році в Празі (Чехословаччина) була створена Міжнародна федерація національних організацій з стандартизації ICA (ISA), яка в 1946

році була перетворена в **Міжнародну організацію з стандартизації ІСО (ISO)**.

ІСО - міжнародна неурядова організація, користується консультативним статусом Організації Об'єднаних Націй (ООН). Офіційними мовами ІСО є англійська, французька та російська.

ІСО сприяє розвиткові стандартизації у кожній з країн-членів цієї організації з метою полегшення міжнародного обміну товарами і послугами, розвиткові спільної роботи в сфері науки, техніки, економіки, культури.

В завдання ІСО входять:

- розроблення і публікація рекомендацій з координації стандартів всіх країн - членів ІСО;
- розроблення і публікація міжнародних стандартів;
- взаємний обмін інформацією між країнами-членами ІСО;
- співробітництво з іншими міжнародними організаціями.

Вищим органом ІСО є Генеральна асамблея - загальні збори представників усіх національних організацій з стандартизації країн-членів ІСО, яка збирається, як правило, не менше одного разу в три роки.

Основна функція ІСО - розроблення міжнародних стандартів - виконується спеціально створеними технічними комітетами (ТК) й підкомітетами (ПК), кожний з яких спеціалізується за своїм профілем. Всього створено 172 технічні комітети і 653 підкомітети. Наприклад, ТК-3 «Допуски і посадки», ТК-22 «Автомобілі», ТК-22Г «Сільськогосподарські трактори», ТК-23 «Сільськогосподарські машини», і т.ін.

Членами ІСО є понад 160 країн, у тому числі з 1993 року і Україна.

Участь у роботі ІСО має важливе значення у підвищенні якості і науково-технічного рівня національних стандартів шляхом прийняття до національних стандартів пропозицій і стандартів ІСО, дає можливість популяризувати за кордоном свої державні стандарти.

Всього розроблено близько 8 тисяч стандартів ІСО з усіх видів продукції, за винятком електротехнічної, радіотехнічної та електронної, які входять до компетенції Міжнародної електротехнічної комісії МЕК (ІЕС).

Міжнародна електротехнічна комісія (ІЕС) створена в 1904 році, а в 1963 році приєдналась на автономних правах до ІСО як електротехнічний відділ цієї організації.

В технічних комітетах ІЕС розробляються рекомендації з стандартизації в галузі електротехніки, радіотехніки та електроніки.

Слід відмітити, що рекомендації ІЕС, як і рекомендації ІСО не є обов'язковими, однак, відбиваючи інтереси більшості країн, вони приймаються за основні при розробленні національних стандартів, забезпечуючи тим самим більшу конкурентоспроможність національних товарів на світовому ринку.

У метрології діє декілька міжнародних організацій:

Міжнародна організація міри і ваги (МОМВ);

Міжнародне бюро міри і ваги (МБМВ);

Міжнародна організація законодавчої метрології (МОЗМ) та ін

Міжнародні угоди України в галузі стандартизації і метрології

В умовах інтеграції України в світову економіку з метою співробітництва в галузі стандартизації, метрології та сертифікації Україною на урядовому рівні і на рівні національних органів зі стандартизації укладено ряд міжнародних угод.

Зокрема, на міждержавному рівні Україною укладені такі угоди:

- Угода між Урядом України та Урядом Російської Федерації про співробітництво в галузі стандартизації, метрології та сертифікації (14 березня 1994 р.).

- Угода про проведення узгодженої політики в галузі стандартизації, метрології і сертифікації між Урядами країн СНД (13 березня 1992 р.).

- Угода між Урядом України і Урядом Китайської Народної Республіки про співробітництво в галузі оцінки відповідності продукції, яка імпортується і експортується (1 квітня 1997 р.).

- Угода про співробітництво в галузі стандартизації, сертифікації, якості та метрології між Кабінетом Міністрів України і Урядом Франції (24 квітня 1997 р.).

- Угода між Урядом України і Урядом Держави Ізраїль про співробітництво в галузі стандартизації, метрології і сертифікації (15 квітня 1991 р.) та багато інших угод.

На рівні національних органів зі стандартизації укладені такі угоди:

- Угода між Держстандартом України і американським національним інститутом стандартів (28 травня 1994 р.).

- Угода між Держстандартом України і Управлінням з стандартизації, метрології та державних випробувань Чеської Республіки (20 червня 1997р.)

Література

Л-1, с. 12–24; Л-2, с. 7–12; Л-3, с. 16–18.

Питання для самоконтролю

1. Які категорії стандартів встановлені в Україні?
2. Який порядок розробки, затвердження і впровадження стандартів?
3. Державний нагляд та відомчий контроль за впровадженням і дотриманням стандартів.
4. Які міжнародні організації в області стандартизації ви знаєте.